

Концептуални основи на културната идентичност, приложими към българо-румънския трансграничен регион край река Дунав

Юлиана Попова

Conceptual Grounds of Cultural Identity Applicable to the Bulgarian-Romanian Cross-Border Region along Danube River: The current paper discusses the evolution of theoretical points of view about identity as one of the main concepts in the social sciences. An original interpretation of the hierarchy of identities is presented as well as the key role of cultural identity among other types of identities is pointed out. The theoretical conclusions of the paper can be applied to the goals and tasks of the BRAINS project, started in 2011 within the frames of Cross-Border Cooperation Programme Romania-Bulgaria 2007-2013.

Key words: identity, cultural identity, BRAINS

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът за идентичността на индивидите и групите десетилетия наред привлича вниманието на теоретици и изследователи от различни области на науката, на политици, на представители на международни организации и институции, на работещи в публичния и неправителствения сектор и много други. Този неотслабващ интерес се дължи на многопластовата природа на понятието „идентичност“, която позволява то да бъде интерпретирано разнопосочно и с голяма вариативност в гледните точки.

От друга страна съвременните процеси на глобализация и мултикултурализъм провокират тенденции на още по-засилено изучаване на този феномен, тъй като интензифицирането на мобилността на индивидите и на миграционните процеси поражда дехомогенизация на обществата и увеличаване на културното и етническото разнообразие в техните рамки. Като резултат от тези глобални тенденции, в менталния строй на индивидите и групите започва да доминира плурализъмът на идентичностите като контрапункт на капсулирането в рамките на една културна, етническа или религиозна общност.

Цел на настоящото изложение е да теоретизира в дискуссионен план въпроса за множествената идентичност на индивидите и групите и да постави акцент върху ключовата роля на културната идентичност в процеса на изграждане на обща регионална идентичност, както и за насърчаване и интензифициране на сътрудничеството в българо-румънския трансграничен регион край река Дунав.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Терминът «идентичност» произлиза от френската дума *identité*, която от своя страна произхожда от латинското съществително *identitas*, *-tatis*, производно от прилагателното *idem*, което означава “същият”. В значението на понятието се съдържа конотация за сравнимост, тъй като то предполага някаква степен на еднаквост, сходство на индивида с други индивиди в конкретна област или относно даден възглед. [18]

Въвеждането на понятието “идентичност” в социалния анализ и първоначалното му разпространение в социалните науки и обществения дискурс се извършва в САЩ през 60-те години на миналия век. Най-известният труд от този период е “Identity: Youth and Crisis” на Ерик Ериксон, който, наред с дефинирането на понятието, въвежда и израза “криза на идентичността”. Ериксон характеризира идентичността като процес, “намиращ се” в центъра на самия индивид, а също и в центъра на неговата обществена култура. [9] В резултат от теоретичната интерпретация на Ериксон, понятието “идентичност” е извадено от неговия психоаналитичен контекст, където то се появява в работите на Фройд.

През същия период идентичността започва да се свързва от една страна с етническостта под влияние на Гордън Олпорт и неговата книга “The Nature of

Prejudice” [2], а от друга – със социологическата теория за ролите и с теорията за референтните групи, в които трябва да се открие приносът на Нелсън Фул и Робърт Мъртън. Под влияние на Анселм Строс в социологията на символните взаимодействия все повече започва да се използва терминът “идентичност” вместо първоначално разпространеният “the self”. За популяризирането на термина допринасят и работите на Ъруин Хофман в областта на символния интеракционизъм и на Питър Бъргър в областта на феноменологията. [11]

През 80-те години започва широка употреба на понятието «идентичност» в хуманитарните науки във връзка с интерпретацията на термините «раса», «класа» и «пол». Напр., по данни на *Current Contents* между 1990 и 1997г. броят на статиите в списания, в чието заглавие се съдържа думата «идентичност», нараства два пъти, докато общото количество на статиите се увеличава само с 20 процента. Тези количествени данни показват, че идентичността се превръща в основна тема в социалните и хуманитарните науки.

В концептуализирането на идентичността се оформят две основни школи с противоположни възгледи. Есенциализмът възприема идентичността като нещо статично. Представителите на тази школа се опитват чрез нея да обосноват поведението на индивидите: “ние постъпваме така, защото сме такива”. Обратно на това, представителите на школата на конструктивизма смятат, че идентичността е социален конструкт и че идентичностите се създават, променят и множат. [20] Според конструктивистите идентичността е винаги нестабилна и фрагментирана, тъй като е зависима от изключването на Другия, различния. [13]

Изясняването на концептуалните основи на идентичността е свързано с прегледа на различните схващания за значението на понятието.

1. Според някои изследователи идентичността може да бъде противопоставена на понятието “интерес”. [6] В духа на тази интерпретация социалните и политическите действия на индивидите се обуславят не от някакъв универсален интерес, а от тяхната социална локализация, т.е от позицията на индивидите в социалното пространство, обусловена от такива категории като раса, пол, етнос, сексуална ориентация и др.

2. Според други схващания идентичността е колективен феномен, който включва степен на сходство, еднаквост (sameness) между членовете на една група или категория. Такова разбиране се среща в изследването на социалните движения, джендър изследванията и тези за расата и етничността. [17]

3. Във възгледите на трета група изследователи идентичността се схваща като ядро на колективния «аз» или като основно състояние на социалния организъм, което е необходимо да се поддържа и съхранява. Такава трактовка се среща в психологически изследвания, повлияни от Ериксон.

4. На следващо място трябва да се отбележи възприемането на идентичността като особен вид колективно саморазбиране и солидарност, правещи възможно всякакво групово действие. [5]

5. Следваща интерпретация на понятието го разглежда като случаен продукт на многобройни и конкуриращи се дискурси, подчертаващ нестабилната и променлива природа на съвременния «аз». Такава трактовка се среща в работите, повлияни от възгледите на М.Фуко [10], постструктурализма и модернизма. [12]

Посочените гледни точки са илюстрация на сложността и противоречивостта на понятието “идентичност”. Опитвайки се да разрешат концептуалния спор около идентичността, Брубейкър и Купър въвеждат три кластера от термини, които, според тях, по-ясно представят съдържанието на понятието. [4] Това са термините:

- Идентификация и категоризация
- Саморазбиране и социална ориентация
- Общност, свързаност, групова принадлежност

Внимателното вглеждане в тези три кластъра убеждава в логиката на авторите за съдържанието на понятието «идентичност». На първо място, за да може да се представя като член на някаква група и на обществото като цяло, на човек му е необходимо да се идентифицира, да се позиционира по отношение на другите, да вмести себе си в някаква категория (раса, етнос, език, националност, гражданство и т.н.) [5] На второ място, човек трябва да се справи със собствената си «ситуативна субективност», да си отговори на въпроса кой е и каква е неговата социална принадлежност. Ситуативната субективност изразява това, което Бордийо нарича *sens pratique*, т.е. практически смисъл, който е едновременно когнитивен и емоционален и отразява за индивидите значението на собственото аз и собствения социален свят. [3] Това саморазбиране, което служи за социална ориентация на индивидите, често се свързва с принадлежността към определена група, с идентификация с останалите членове на групата, както и с усещането за различие от другите извън тази група.

На трето място, за да удовлетвори своите социални потребности (вж. йерархия на нуждите на Маслоу), индивидът търси сходство и свързаност – сходство с хора от дадена социална структура по отношение на някакъв атрибут и свързаност със същите тези хора на базата на отграничаване от индивиди извън тази структура. Ако съществуват заедно, сходството и свързаността формират чувство за групова принадлежност у индивидите, т.е. колективната идентичност.

На базата на изложеното могат да се направят няколко основни извода за съдържанието на понятието «идентичност»:

- идентичността е своеобразен «виртуален» център на индивидите и средство за ориентация в социалната среда;

- тя е свързана с удовлетворяването на човешката потребност от принадлежност и свързаност;

- тя се формира на базата на намирането на сходство с едни индивиди и отграничаване от други индивиди;

- тя съществува на различни нива в менталния строй на индивидите и е плуралистична по природа.

Във връзка с последното е необходимо изясняване на въпроса за видовете идентичност. Тук отново е налице разнообразие от гледни точки.

На първо място могат да бъдат идентифицирани обективна и субективна идентичност. Обективна идентичност е тази, която се съдържа в акта за раждане, паспорта и други официални записи, отнасящи се до индивидите. Субективната идентичност е усещането за това кой съм аз като човешко същество. Докато първата може да бъде присвоена, за втората това не е възможно. Субективната идентичност обхваща персоналната и колективната идентичност. [15]

Терминът «персонална идентичност» се отнася до резултата от отъждествяването със собственото аз (произтичащо от индивидуалност, характер, стил и т.н), направено от самите нас по отношение на другите. Персоналната идентичност представя отговор на въпроса «Кой съм аз». [19] В контраст на това колективната идентичност се отнася до усещането за собственото аз, произтичащо от формалното или неформалното членство в групи. Колективната идентичност включва едновременно културни и социални аспекти. [15]

На следващо място се разграничава социална идентичност. Това е идентичността, която ни се приписва от други представители на обществото. [15] Социалната идентичност указва мястото на индивида в социалните структури и социалната стратификация на обществото. [7] В този смисъл социалната идентичност е широкообхватно понятие, което включва етническа, религиозна, езикова идентичност, идентичност по пол, възраст, образование, професия и др.

Културната идентичност е вид социална идентичност, която може да бъде дефинирана като степента, до която индивидите разглеждат себе си като

представители на дадена култура. [16] Понятието “културна идентичност” може да бъде интерпретирано по два начина. На първо място – като колективно самопознание, притежавано от дадена група. В този случай културната идентичност включва споделените ценности, вярвания и ежедневни (често несъзнателни) модели на поведение. [1] Културната идентичност от този тип става видима в точката на пресичане на две култури. [8] Представяйки ценностите, интернализирани от културните групи, към които принадлежат индивидите, културната идентичност дава отговор на въпроса “Кой съм аз като член на моята група по отношение на други групи”. [19]

Втората, по-специфична употреба на понятието, представя културната идентичност като фундаментален символ на съществуването на един индивид и насочва към универсалните проблеми на религията, етиката и др., на които индивидите намират специфични решения. [1]

Културната идентичност е многопластово образувание, състоящо се от компоненти на групово ниво (споделени културно-специфични вярвания, нагласи и ценности) и индивидуално ниво (културно-специфично поведение). Културната идентичност включва винаги историческа перспектива, тъй като се формира чрез предаването на ценности от поколение на поколение. За разлика от нея социалната идентичност се свързва с конкретен момент във времето. [19]

На базата на казаното по-горе, културната идентичност на индивида може да бъде дефинирана, като:

- принадлежност на индивида към една наследствено-културна група (страна, етнос, религиозна или езикова група).
- ангажираност на индивида с практики, свързани с неговата наследствено-културна група (традиции, обичаи, ритуали);
- ценностна ориентация на индивида, формирана на базата на споделени културно-специфични ценности, които имат различна йерархия в индивидуалната структура (различно доминиране на индивидуалните и груповите културно-специфични ценности).

Приведените гледни точки за видовете идентичност могат да бъдат обобщени във фигурата, представена в Приложение 1. Както може да се проследи в графичното изображение, идентичностите формират сложна йерархия в индивидуалната структура на личността.

На най-горното йерархично ниво е позиционирана обективната и субективната идентичност на индивида. Докато първата е свързана с личните данни, които идентифицират индивида като гражданин на дадена страна, втората се отнася до субективното усещане на индивида за това какво представлява като човешко същество на базата на самоидентификацията му с определени вярвания, ценности, интереси, мотиви и др.

На второто йерархично ниво са разположени персоналната и колективната идентичност на индивида. Те произтичат от субективната идентичност от първо ниво и се отнасят до отъждествяването с индивидуални, респективно групови компоненти на сходство и принадлежност. Напр. българин, програмист, на 30 години, с висше образование и индивидуалистична ценностна ориентация в първия случай, и представител на българската лингвокултурна група във втория случай, с произтичащите от това асоциации за изповядване на източноправославна религия, общуване на български език в рамките на групата и преобладаваща колективистична ценностна ориентация на нейните членове.

На следващото йерархично ниво е разположена социалната идентичност на индивида. Тя събира като във фокус неговата персонална и колективна идентичност и се отнася до позиционирането му в обществото по силата на различни категориални признаци: етнос, език, религия, пол, възраст, образование, професия, социална класа и други. Именно социалната идентичност с нейните видове културна

(национална, етническа) идентичност, религиозна идентичност, езикова идентичност, идентичност по пол, възраст и т.н. е свързана с различните нива на "ментално програмиране" на индивидите (термин на Хофстеде) [14], които съществуват едновременно в индивидуалната структура на личността и са основание за разграничаване на понятието "множествена (плуралистична) идентичност". В рамките на множествената идентичност ключово значение има отъждествяването на индивидите с ценностите и вярванията на дадена културна група, тъй като културно-специфичните ценности са най-трайно закрепеният елемент в индивидуалната структура и едновременно с това най-дълбоката причина за съществуването на интериндивидуални и интергрупови различия.

Отчитайки темата на настоящото изложение, е необходимо представените по-горе теоретични постановки за идентичността да бъдат отнесени към българо-румънския трансграничен регион край река Дунав. Тази необходимост е провокирана от стартиралата в средата на 2011г. трансграничен проект BRANS (Bulgarian-Romanian Area Identities: Neighborhood Study). Основна цел на проекта е да проучи предпоставките и перспективите за формиране на обща (интегрирана) регионална идентичност в българо-румънския трансграничен регион край р. Дунав като фактор за насърчаване на трансграничното сътрудничество, постигане на нов имидж на региона и увеличаване на перспективите за неговото развитие. За постигането на тази цел проектът предвижда провеждането на мащабно изследване на идентичността в региона във всички нейни аспекти – културни, политически, икономически и др.

Поставената задача е сложна и широкообхватна, тъй като в резултат от анализа на емпиричните данни от изследването ще бъдат генерирани стратегии за формиране на обща регионална идентичност чрез идентифициране на допирните точки и различията между представителите на българското и румънското население от двете страни на р. Дунав.

Проучването на културната идентичност в рамките на българо-румънския трансграничен регион е един от ключовите компоненти на планираното изследване. То би постигнало успешно целите си, ако изпълни следните задачи:

- установяване мястото на културната идентичност в йерархията от идентичности, изградена у представителите на българо-румънския трансграничен регион;
- проучване на сходствата и различията в ценностните ориентации и системите от вярвания и нагласи, типични за българското и румънското население от двете страни на р. Дунав;
- проучване на сходствата и различията в културно-специфичните практики в региона;
- проучване на представата за Другия, т.е за трансграничния съсед;
- проучване на нивото на етноцентризъм, доминиращо сред представителите на българо-румънския трансграничен регион, и идентифициране във връзка с това на възможни стереотипни представи;
- установяване нивото на свързаност с българо-румънския трансграничен регион;
- установяване нивото на принадлежност към региона;
- установяване нивото на близост и свързаност с трансграничния съсед и др.

Изградено върху такава база, проучването ще установи това което сближава, респективно отдалечава хората от региона, ще идентифицира евентуалните когнитивни и емоционални бариери пред сътрудничеството и ще позволи да бъде разработена стратегия за изграждане на обща регионална идентичност от *инклузивен тип*, т.е. идентичност чийто основен принцип да бъде НЕ изключването на Другия, а неговото приемане като равнопоставен партньор в межкултурния диалог и сътрудничество.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Adler, Peter S. *Beyond Cultural Identity: Reflections of Multiculturalism*. In: Basic Concepts of Intercultural Communication. Selected Readings. Ed Milton J. Bennett. Intercultural Press, Inc., 1998
- [2] Allport, G. *The Nature of Prejudice*, 1954
- [3] Bourdieu, P. *The Logic of Practice*. Trans. Richard Nice. Cambridge, 1990
- [4] Brubaker, R., F.Cooper. *Beyond Identity* In: Theory and Society. 2000. No. 1, pp. 1-47.
- [5] Calhoun, C. *The Problem of Identity in Collective Action* In: Joan Huber (Ed.). Macro Micro Linkages in Sociology. Newbury Park, Cal., 1991, pp.64-67.
- [6] Cohen, J. *Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements*. In: Social Research. 1985. Vol. 52. No. 4, pp. 663-716.
- [7] Cote, J. *Sociological perspectives on identity formation: the culture–identity link and identity capital*. Journal of Adolescence 1996, 19.
- [8] Дичев, И. От принадлежност към идентичност. Политика на образа. София, Лик, 2002.
- [9] Erikson, E. *Identity: Youth and Crisis*. New York, 1968.
- [10] Foucault, M. *Govern mentality*. In:/ Graham Burchell et al. (Eds.). The Foucault Effect: Studies in Governmentality. Chicago, 1991, pp. 87-104.
- [11] Gleason, Ph. *Identifying Identity: A Semantic History*. In: Journal of American History. 1983. Vol. 69. No. 4.
- [12] Hall, St. *Introduction: Who Needs 'Identity?'*In: Stuart Hall and Paul du Gay (Eds.). Questions of Cultural Identity. London, 1996.
- [13] Hammond, Ph. *Cultural Identity and Ideology*. <http://myweb.lsbu.ac.uk/philip-hammond/1999b.html>
- [14] Hofstede, G. *Cultures and Organisations. Software of the Mind*. McGraw-Hill Book Company, 1991
- [15] Jameson, D. *Reconceptualizing Cultural Identity and Its Role in Intercultural Business Communication*. Journal of Business Communication 2007; 44; 199. <http://job.sagepub.com/cgi/content/abstract/44/3/199>
- [16] Martin, J., Th. Nakayama. *Intercultural Communication in Contexts*. Mountain View, CA: Mayfield, 1997.
- [17] Melucci, A. *The Process of Collective Identity* In: Hank Johnston and Bert Klandermans (Eds.). Social Movements and Culture. Minneapolis, 1995.
- [18] Rummens, Joanna. *Canadian Identities: An Interdisciplinary Overview of Canadian Research on Identity*. www.metropolis.net
- [19] Schwartz, S., B.Zamboanga and R. Weisskirch. *Broadening the Study of the Self: Integrating the Study of Personal Identity and Cultural Identity*. Social and Personality Psychology Compass 2/2 (2008): 635–651
- [20] Tomlinson, J. *Culture, identity and citizenship*. In: European Culture: Identity and Diversity Colloquy of the Council of Europe, Strasbourg, 8 – 9 September 2005

За контакти:

Доц. д-р Юлиана Попова, Катедра “Европеистика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 708, e-mail: jppopova@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.

Приложение 1

